

Tomasz Dudziński*, Dawid Grupa**, Małgorzata Grupa***, Marcin Nowak****

Badania w krypcie pod prezbiterium kościoła pw. Narodzenia Najświętszej Maryi Panny w Piasecznie, gm. Gniew, woj. pomorskie

Abstract

Dudziński T., Grupa D., Grupa M., Nowak M. 2020. Research in the crypt under the chancel of the Church of the Nativity of the Blessed Virgin Mary in Piaseczno, Gniew commune, Pomorskie Voivodeship. *Raport 15, 243-255*

In 2016, archaeological research was carried out in the crypt under the chancel of the Church of the Nativity of the Blessed Virgin Mary in Piaseczno. The article presents the problems related to its exploration. It discusses the fabrics that were found inside. The authors tried to indicate the impact of the functioning Marian Sanctuary on the resources of the church and to associate this fact with the funeral clothing of the deceased priests.

Keywords: archaeology, crypt, church, silk fabrics, the early modern period, Piaseczno

■ WSTĘP

Mniej więcej od dwóch dekad zespół toruński prowadzi badania na terenie Polski w kościołach i na placach parafialnych, na których znajdowały się przykościelne cmentarze. Zakres prac jest zróżnicowany: czasami są to tylko badania krypt, innym razem krypt i przestrzeni pod posadzką kościoła, a czasami kościoła i terenu przykościelnego (Grupa 2012, 110–123; 2018, 33–39; Dudziński *et al.* 2013, 14–18; Majorek, Grupa 2014, 93–99; Grupa *et al.* 2014; 2015a; 2015b; Dudziński *et al.* 2015; Dudziński *et al.* 2017). Dzięki temu dość znacznie poszerzono wiedzę na temat nowożytnych zwyczajów pogrzebowych, kultury materialnej, w tym kostiumologii, oraz pozyskano nowe informacje na temat określonych populacji: ocena wieku w chwili śmierci, ustalenie płci zmarłych osób czy zmian patologicznych powstałych w wyniku rozwijających się chorób i urazów mechanicznych.

Po badaniach w Płonkowie (2006–2007), Gniewie (2009–2016) i Szczuczynie (2011–2016) kwestionariusz pytań był już szczegółowo ustalony. W pierwszej kolejności sprawdzano, czy w kościele istniały krypty i czy chowano zmarłych pod posadzką kościoła, czy cmentarz przykościelny funkcjonował od momentu wybudowania kościoła i czy jego przestrzeń była wystarczająca dla zmarłych z parafii. Oczywiście nie we wszystkich przypadkach można było uzyskać odpowiedzi na postawione pytania. Czasami analiza źródeł archeologicznych z piisanymi pozwalała na pewne domniemania, które w dalszych badaniach były uwzględniane.

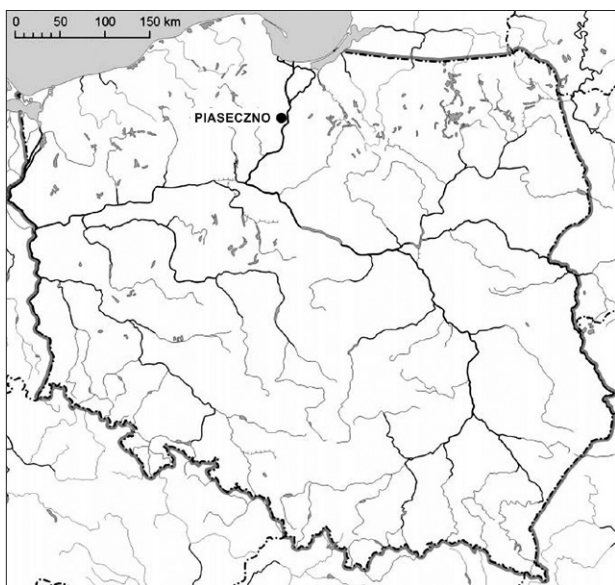
Do kościoła pw. Narodzenia Najświętszej Marii Panny w Piasecznie ekipa badawcza trafiła w 2016 roku (Ryc. 1). Parafię erygowano ok. 1220 roku najprawdopodobniej za pontyfikatu bp. kujawskiego Barty. W roku 1284 Krzyżacy otrzymali dokument wystawiony przez

* <https://orcid.org/0000-0002-2819-2740>, Grajewskie Centrum Kultury w Grajewie, e-mail: tomaszdudzinski@interia.pl

** <https://orcid.org/0000-0002-6393-8528>, Instytut Archeologii, Wydział Nauk Historycznych, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu e-mail: d.m.grupa@gmail.com

*** <https://orcid.org/0000-0001-5128-9754>, Instytut Archeologii, Wydział Nauk Historycznych, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu e-mail: mgrupa@umk.pl

**** <https://orcid.org/0000-0002-3166-8738>, Instytut Archeologii, Wydział Nauk Historycznych, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, e-mail: nowak-m23k@outlook.com

Ryc. 1. Piaseczno, gm. Gniezno, woj. pomorskie. Lokalizacja Piaseczna na mapie Polski (oprac. T. Dudziński)

Fig. 1. Piaseczno, Gniezno commune, pomorskie voivodeship. Location of Piaseczno on the map of Poland (prepared by T. Dudziński)

bp. kujawsko-pomorskiego Wisława pozwalający na budowę kościołów na ziemi gniewskiej. Mniej więcej w latach 1347–1348 zakon wybudował mały kościół murowany – obecne prezbiterium. Dopiero w drugiej połowie XIV wieku dobudowano korpus kościoła (Wiśniewski 2008, 24).

■ ARCHITEKTURA KRYPTY

W pierwszej fazie prac chodziło o sprawdzenie, czy pod płytą kamienną znajdującą się pośrodku kościoła na styku prezbiterium z nawą jest wejście (tzw. szyja) do krypty. O krypcie było wiadomo ze źródeł pisanych i od mieszkańców parafii, którzy jeszcze w latach

sześdziesiątych i siedemdziesiątych XX wieku wchodzili do niej jako dzieci przez otwór wentylacyjny umieszczony w ścianie południowej prezbiterium.

Wejście do krypty grobowej znajduje się na osi nawy głównej pod łukiem tęczowym. Ceglane ściany szyi przesłoniętej z góry płytą kamienną o przybliżonych wymiarach 190×100 cm zostały otynkowane. Na dół prowadziły schody ceglane składające się z 7 stopni. Każdy z nich wykonano z dwóch rzędów cegieł, przy czym część lica wykonano w układzie główkowym (5 cegieł), natomiast rząd wewnętrzny – wozówkowym (3 cegły). Wszystkie stopnie również otynkowano. Z szyi do wnętrza należało przejść przez łukowato przesklepiony otwór drzwiowy o wysokości ok. 160 cm. Przestrzeń sepulkralną obejmowały dwa pomieszczenia: duży obiekt w zachodniej części prezbiterium biegnący na osi N-S (wejście przy ścianie północnej, z resztą przestrzeni przesuniętą w stronę południową) i drugi na osi E-W w centralnej partii chóru wschodniego. Pierwotnie pierwsze pomieszczenie było najprawdopodobniej przesklepione kolebką. Obecnie zachowane sklepienie w formie kolebkowej z lunetami dzieli symbolicznie przestrzeń na dwa przęsła, które dodatkowo akcentują dostawione do ścian filary/pilastry. Zabieg ten spowodował powstanie nisz, dwóch obejmujących otwory wejściowe (część N): do krypty i „skarbczyka” oraz dwóch w części S. Otwory wejściowe nie znajdują się w osi lunet, delikatnie przesunięte na S mają łukowate nadproża i są delikatnie przez nie przesłonięte. Sklepienie zdobi inskrypcja ANNO +- 1676 BVT (Ryc. 2), przy czym litera „A” jest umieszczona odwrotnie (do góry nogami). Zarówno sklepienie, jak i ściany zostały otynkowane i pobielone. Cegły odsłonięte przez odspojenie się części tynku nie wykazują spójnego wątku, w jakim wzniesiono założenie. Do jej

Ryc. 2. Piaseczno, gm. Gniezno, woj. pomorskie. Sklepienie krypty z datą fundacji 1676 (fot. M. Nowak)

Fig. 2. Piaseczno, Gniezno commune, pomorskie voivodeship. The crypt vault with the foundation date 1676 (photo by M. Nowak)

Ryc. 3. Piaseczno, gm. Gniew, woj. pomorskie. Oczyszczona krypta z widoczną na ścianach granicą podniesionego klepiska. Poziom zaznaczony czerwoną linią (fot. D. Grupa, dig. T. Dudziński)

Fig. 3. Piaseczno, Gniew commune, pomorskie voivodeship. The cleaned crypt with the border line of the raised earthen floor visible on the walls. The level is marked with a red line (photo by D. Grupa, prepared by T. Dudziński)

Ryc. 4. Piaseczno, gm. Gniew, woj. pomorskie. Sklepienie w „skarbcu” z zamurowanym otworem (fot. D. Grupa)

Fig. 4. Piaseczno, Gniew commune, pomorskie voivodeship. The vault in the “treasury” with a bricked-up opening (photo by D. Grupa)

budowy użyto różnych cegieł bardzo niedbale połączonych. Ściana południowa jest odcinkiem S muru obwodowego prezbiterium z otworem wentylacyjnym (Ryc. 3). Łukowo kształtowane zwieńczenie otworu od strony wewnętrznej niemal w całości zakrywa nadbudowane sklepienie. Wnętrze wyłożone jest cegłami w układzie wozówkowym (dwie na każdy poziom), ułożonym pod kątem, tak by tworzyły równą powierzchnię o kącie nachylenia ok. 45°. W przeciwnym krańcu pochylnia przechodzi w pionową ścianę, powodując przewężenie światła kanału, przez co w ścianie zewnętrznej muru obwodowego czytelny jest jedynie niewielki prostokątny otwór. Drugie z pomieszczeń określane jest jako „skarbiec”. Pomieszczenie przesklepiono kolebką. Cegły ścian (wskazują na stosowanie układu wendyjskiego i/lub wozówkowego). Sklepienia oklejone są znaczną ilością zaprawy murarskiej. W środkowo-wschodniej części sklepienia znajdował się otwór wtórnie wybity, zamurowany cegłami datowanymi na różne okresy (najprawdopodobniej to cegły z odzysku), połączonymi zaprawą cementową (Ryc. 4). Ów otwór znajduje się w okolicy obecnie

stojącego stołu ołtarzowego i prawdopodobnie zabezpieczono go w trakcie remontowania tej części kościoła.

Po wyeksplorowaniu zawartości krypty na ścianach wyraźnie zaznaczony był poziom podnoszenia się klepiska po zniszczeniu pochówków. Jak widać na rycinie 3, nie utrzymywano idealnie poziomu.

Przypuszcza się, że inicjatorem wybudowania krypty pod prezbiterium był ks. Marcján Stanisław Stojanowski. Ks. Stojanowski był niezwykle aktywny jako proboszcz parafii. Po kilku miesiącach piastowania urzędu 2 grudnia 1640 roku wprowadził bractwo św. Szkaplerza, które prężnie działa do dnia dzisiejszego. Sanktuarium Maryjne zaczęło funkcjonować dzięki szczeniu kultu figury NMP przez ks. Stojanowskiego i kanclerza wielkiego litewskiego Albrychta Stanisława Radziwiłła. Najbardziej namacalnym dowodem jest niemoc żony Radziwiłła, kanclerza wielkiego litewskiego. Pielgrzymka do sanktuarium Maryjnego była nadzwyczaj pomyślna (13 lipca 1642). Mało że Krystyna wyzdrowiała (Nowosad 2018, 22), to jeszcze przeżyła małżonka i wyszła kolejny raz za mąż. Był to chyba wystarczający

powód, aby dziękować Matce Bożej. Za przykładem Radziwiłła przybywali pielgrzymi z prośbami o wstawiennictwo Matki Boskiej Piaseckiej w bardzo różnych sprawach lub z podziękowaniami za pomoc w codziennych obowiązkach, uldze w cierpieniu, a czasami nawet w uzdrowieniu. Ks. Stojanowski zabiegał o przeróżne fundacje dla parafii i nowe uposażenia. Doprowadził też do uzyskania przywileju na jarmarki w Piasecznie, które od 1657 roku miały się odbywać w ósmą niedzielę po Zielonych Świątkach i na Wszystkich Świętych. Zapobiegliwość księdza o dobra parafii i kult figury Najświętszej Panienci pozwoliła na zgromadzenie wielu kosztowności, których spis sporządzono w 1657 roku w dworze radziwiłłowskim w Gdańsku. Kosztowności, wota i figura zostały wywiezione po wejściu wojsk szwedzkich do Prus Królewski w 1655 roku. W 1660 roku wybudowano bracką kryptę pod prezbiterium. Być może jednym z pierwszych księży w krypcie był pochówek ks. Stojanowskiego inicjatora budowy krypty (Wiśniewski 2008, 91–93; Nowosad 2018, 21–30). Innym, zdecydowanie pewniejszym, a zarazem ostatnim pochówkiem w krypcie jest trumna ze szczątkami ks. Arendta z 1808 roku.

Wydaje się, że krypta straciła swoją pierwotną tożsamość po fundacji Jana III Sobieskiego w 1676 roku, która obejmowała nowe przesklepienie kościoła i krypty. Pierwotne sklepienie kościoła uległo zniszczeniu w czasie działań wojsk szwedzkich na terenie Prus Królewskich. Jan III Sobieski podczas wyprawy na kresy w 1675 roku uczynił w Braclawie ślub, że po zwycięstwie nad Turkami sfinansuje sklepienie kościoła w Piasecznie. Zlecenie na tę robotę otrzymał Ranisch z Gdańska, który zajmował przez wiele lat stanowisko murarza miejskiego największej metropolii w tym

rejonie. Realizacja ślubowania nastąpiła w roku następnym, o czym świadczy umieszczenie przez Ranischa na nowym sklepieniu herbu Sobieskich „Janina” z napisem „Anno Domini 1676” (Pikor 2018, 46) i podobnego napisu na sklepieniu w krypcie.

■ EKSPLOACJA NAWARSTWIEN W KRYPCIE

Próba wydobycia jakichkolwiek informacji od mieszkańców na temat sytuacji wewnątrz krypty okazała się bezcelowa, ponieważ uzyskane wiadomości nie pozwoliły nawet ustalić, czy trumny ustawione były w jakimś porządku, czy były porozbijane. I właściwie nie można było się dziwić tym opowieściami, ponieważ po podniesieniu płyty kamiennej i wejściu do krypty nietrudno było jednoznacznie określić, co wydarzyło się wewnątrz i w jakim czasie.

Na wprost wejścia stało bardzo duże wieko trumny pomalowane na żółty kolor (Ryc. 5), z nabitą datą 1808 i inicjałami X D A. Po prawej stronie znajdowała się skrzynia z dużą ilością wymieszanych tkanin i szczątków kostnych (Ryc. 6). Żeby mieć możliwość oceny sytuacji w krypcie, wyniesiono skrzynię na zewnątrz. Dopiero wtedy można było zobaczyć porozbijane fragmenty trumien (część z nich złożono w stosach pod ścianą północną), a szczątki wraz z wyposażeniem były wdeptane w klepisko (Ryc. 7, 8). Klepisko ze szczątkami tworzyło ossuarium, podobne do ossuarium w pobliskim kościele św. Mikołaja w Gniewie (Grupa *et al.* 2015a, 13–17, 149–158; Kozłowski, Grupa 2019, 35–43). Różnica jednak była istotna, w Gniewie ossuarium w krypcie południowej utworzono ze szczątków pochodzących z czyszczenia grobów pod posadzką kościoła.

Ryc. 5. Piaseczno, gm. Gniew, woj. pomorskie. Szyja krypty pod prezbiterium od środka (fot. M. Nowak)

Fig. 5. Piaseczno, Gniew commune, pomorskie voivodeship. The neck of the crypt under the chancel from the inside (photo by M. Nowak)

Ryc. 6. Piaseczno, gm. Gniew, woj. pomorskie. Wymieszane tkaniny i szczątki kostne wewnątrz trumny (fot. M. Nowak)

Fig. 6. Piaseczno, Gniew commune, pomorskie voivodeship. Mixed fabrics and bone remains inside the coffin (photo by M. Nowak)

Ryc. 7. Piaseczno, gm. Gniew, woj. pomorskie. Fragmenty trumien, tkaniny i szczątki ludzkie na klepisku krypty (fot. M. Nowak)

Fig. 7. Piaseczno, Gniew commune, pomorskie voivodeship. Coffin fragments, textiles and human remains on the crypt's earthen floor (photo by M. Nowak)

Ryc. 8. Piaseczno, gm. Gniew, woj. pomorskie. Deski z trumien ułożone pod ścianą północną krypty (fot. M. Nowak)

Fig. 8. Piaseczno, Gniew commune, pomorskie voivodeship. Coffins boards piled under the northern wall of the crypt (photo by M. Nowak)

Ryc. 9. Piaseczno, gm. Gniew, woj. pomorskie. Ekipa badawcza w czasie prac w krypcie (fot. D. Grupa)

Fig. 9. Piaseczno, Gniew commune, pomorskie voivodeship. The research team during work in the crypt (photo by D. Grupa)

Natomiast w Piasecznie ossuarium najprawdopodobniej tworzone systematycznie z trumien i wyposażenia osób chowanych bezpośrednio do krypty. Po wypełnieniu powierzchni krypty trumnami rozbijano je, wyrównując poziom i wstawiano następne, po kolejnym wypełnieniu postępowano w ten sam sposób.

Wstępnie oceniono, że pierwotny poziom klepiska mógł być mniej więcej 30–40 cm niżej. Początkowo nie można było ocenić, w jakim czasie przeprowadzono zmiany w krypcie. Dlatego kryptę podzielono na sektory o szer. ok. 100 cm, w układzie E-W i rozpoczęto ich eksplorację od miejsca znajdującego się na wprost wejścia, tzn. mniej więcej pośrodku krypty. Podjęcie takiej decyzji było konieczne ze względów logistycznych, ponieważ należało uzyskać trochę przestrzeni, aby można było swobodnie wносить wiadra z przesianą już glebą z klepiska i by osoby pracujące wewnątrz krypty mogły się wyprostować. Okazało się, że ułatwiło to zdecydowanie pracę (Ryc. 9), a w efekcie końcowym działań w pierwszym sektorze pozwoliło na ocenę sytuacji i określenie przybliżonego czasu potrzebnego na zbadanie całej krypty. Miąższość warstw z przemieszanym materiałem z trumien wynosiła mniej więcej 50 cm. W czasie prac trudno było utrzymać rygor w ramach

wydzielonych sektorów, ponieważ fragmenty tkanin lub trumien znajdowały się w obrębie dwóch lub trzech wydzielonych stref. Wtedy nadawano numer z aktualnie eksplorowanego sektora z dopiskiem, że dany element zalegał też w sąsiednim. Wydaje się, że rozbijanie trumien i rozsypywanie wyposażenia odbywało się przynajmniej dwukrotnie. Największe niwelacje poczyniono przed umieszczeniem ostatniej trumny, której nie można było wstawić w całości. Najprawdopodobniej wniesiono najpierw skrzynię ze zmarłym, którym był proboszcz parafii ks. Deodatus Jakub Arendt, zmarły we wrześniu 1808 roku, a później wicko (Wiśniewski 2008, 97).

W czasie prowadzonych prac wydobywano wszystkie fragmenty desek trumiennych, które dopasowywano do siebie. Dzięki tym zabiegom udało się skompletować 6 trumien. Należały one zarówno do osób dorosłych, jak i dzieci.

■ ZABYTKI Z KRYPTY

Najliczniejszą grupę zabytków tworzyły tkaniny jedwabne. W czasie eksploracji nawarstwień zauważono, że część materiału to z całą pewnością fragmenty szat liturgicznych wykonanych z najdroższych tkanin sprowadzanych do Polski w XVII i XVIII wieku. Nawet snuto domysły, że być może krypta służyła wyłącznie do pochówku osób duchownych. Sytuacja się zmieniła, gdy odkryto trumny dziecięce i fragmenty pasa kontuszowego (Ryc. 10), relikty wianków oraz tkaninę jedwabną

Ryc. 10. Piaseczno, gm. Gniew, woj. pomorskie. Fragment pasa kontuszowego (fot. D. Grupa)

Fig. 10. Piaseczno, Gniew commune, pomorskie voivodeship. Fragment of a kontusz belt (photo by D. Grupa)

z naszytymi na całej powierzchni koronkami klockowymi wykonanymi z metalowej nici (Ryc. 11), która pierwotnie była barwy złotej (Grupa 2018, 36–39).

Poza tym wydobyto metalowe okucia trumien oraz dewocjonalia wykonane z drewna i metalu (Ryc. 12) (Michalik 2020, 250, 251). Pod otworem wentylacyjnym znajdowała się duża sterta śmieci (Ryc. 13), gromadzonych tam przynajmniej przez 200 lat (Grupa 2019, 196, 197).

Tkaniny pozyskane w krypcie pod prezbiterium kościoła w Piasecznie wymagały takiego samego nakładu pracy, jak przy kolekcji z krypty południowej z Gniewu (Grupa *et al.* 2015a, 193–198), ponieważ były rozwleczone w przestrzeni całej krypty.

Zabytki wydobyte z krypty trafiły do Pracowni Dokumentacji i Konserwacji Zabytków Instytutu Archeologii UMK w Toruniu. Przystępując do konserwacji tej kolekcji, wykorzystano doświadczenia zespołu z wcześniejszych lat. Schemat prac był następujący: wykonywano zdjęcie zawartości worka polietylenowego z numerem inwentarza, następnie wstępnie rozdzielano tkaniny różniące się od siebie i wykonywano zdjęcia poszczególnych grup (w czasie prac konserwatorskich okazało się, że prawidłowo rozdzielono ok. 50% tkanin, ponieważ zabrudzenia na powierzchni maskowały ich indywidualne cechy). Kolejny etap to powolne nawilżanie tkanin roztworem wodnym ze środkiem powierzchniowoczynnym. Już na tym etapie prac można

Ryc. 11. Piaseczno, gm. Gniew, woj. pomorskie. Jedwabna tkanina z kompozycją koronek klockowych i haftem (fot. D. Grupa)

Fig. 11. Piaseczno, Gniew commune, pomorskie voivodeship. Silk fabric with a composition of bobbin lace and embroidery (photo by D. Grupa)

Ryc. 12. Piaseczno, gm. Gniew, woj. pomorskie. Awers i rewers medalika z wizerunkiem Matki Boskiej Szkaplerznej i św. Onufrego po konserwacji (fot. J. Michalik)

Fig. 12. Piaseczno, Gniew commune, pomorskie voivodeship. Obverse and reverse of a holy medallion with the image of Our Lady of the Scapular and St. Onuphrius after conservation (photo by J. Michalik)

było zauważyć pomyłki w czasie rozdzielania relikwiotw tkanin. Częściowo były one poprzerastane korzeniami przybyszowymi i zabrudzone w dużej mierze drobinami gleby, co sprawiało wrażenie ornamentu na tkaninie. W innych przypadkach ornament był tak szczelnie oblepiony, że uznano je za grube i gładkie. Oczywiście na tym etapie prac dokonywano dalszych podziałów na tkaniny gładkie i wzorzyste, cienkie i grube. Powolne nasączenie tkanin z zabrudzeniami i oczyszczanie ich miękkimi pędzlami pozwalało na zminimalizowanie ciężaru tkaniny, co powodowało zmniejszenie zagrożenia dla pojedynczych włókien (jak np. ich przerwanie). Dobór środka powierzchniowoczynnego dokonywano nie tylko ze względu na spulchnianie zlepionych zabrudzeń na powierzchni, ale także na równoczesne uelastycznianie włókien. Następnie tkaniny dezynfekowano, impregnowano i stabilizowano w komorze próżniowej (Grupa 2007, 213–215; Grupa *et al.* 2015a, 44–46).

Dopiero po zakończeniu konserwacji na zgromadzonym materiale można było bez zastrzeżeń kompletować relikty tkanin pod względem gatunkowym. Mimo wieloletniego doświadczenia w tym temacie, ich różnorodność trochę zaskoczyła ekipę badawczą, ponieważ ilość tkanin z ornamentem kształtowanym metalową nicią była, jak na odzież grobową z krypty wiejskiego kościoła (od średniowiecza mała parafia), liczbowo dość niespotykana. Następnie na podstawie zgromadzonych fragmentów starano się ustalić, jaka była to odzież – świecka czy osób duchownych. Już w czasie eksploracji zauważono pewne elementy szat liturgicznych, tylko wtedy wydawało się, że mogą to być dwa, góra trzy komplety. W rzeczywistości wyróżniono relikty siedmiu ornatów oraz ośmiu stuł i trzech manipularzy, a także pięciu fragmentów, które mogły należeć zarówno do stuł, jak i manipularzy. Jeśli elementów ornatów było 7 (przy katalogowaniu w czasie działań konserwatorskich uważano, że ornatów było 6 – Grupa 2018, 35), to powinno być także po 7 manipularzy i stuł. W pozyskanym materiale wyróżniono zaś tych elementów łącznie 16, więc w krypcie powinno być pochowanych przynajmniej 8 księży. Niestety brak źródeł pisanych nie pozwala na weryfikację tych danych. Kolejny krok to podzielenie tych tkanin na gładkie (2 szt.) i z ornamentem (14 szt.). Tkaniny z ornamentem podzielono na ornament geometryczny (3 szt.) lub roślinny (11 szt.). Jeśli był mieszany geometryczno-roślinny, to kwalifikowano go do roślinnego. Następnie, tak jak to uczyniono w Gniewie, starano się dopasować ornaty do stuł i manipularzy (Grupa 2015; 2018).

Tylko w czterech przypadkach można powiedzieć o komplecie szat liturgicznych (ornat, manipularz, stuła) i to niepełnym, ponieważ dopasowano cztery stuły do bocznych kolumn ornatów wykonanych z tych samych tkanin. Pozostałe tkaniny zdecydowanie różniły

Ryc. 13. Piaseczno, gm. Gniew, woj. pomorskie. Ściana południowa ze stertą zsypanych z zewnątrz śmieci pod otworem wentylacyjnym (fot. M. Nowak)

Fig. 13. Piaseczno, Gniew commune, pomorskie voivodeship. The southern wall with a pile of rubbish from the outside under the ventilation hole (photo by M. Nowak)

Ryc. 14. Piaseczno, gm. Gniew, woj. pomorskie. Fragment paletki z jedwabnego adamaszku przed konserwacją (fot. D. Grupa)

Fig. 14. Piaseczno, Gniew commune, pomorskie voivodeship. Fragment of a silk damask palette before conservation (photo by D. Grupa)

Ryc. 15. Piaseczno, gm. Gniew, woj. pomorskie. Fragment manipularza uszyty z kawałków grubej tkaniny z ornamentem geometryczno-roślinnym (fot. D. Grupa)

Fig. 15. Piaseczno, Gniew commune, pomorskie voivodeship. Fragment of a manipule sewn from pieces of thick fabric with a geometric and plant ornament (photo by D. Grupa)

się od siebie i nie udało się utworzyć z nich kompletów szat, co oczywiście miało miejsce w przeszłości, tylko trudno to było teraz ustalić. Zasada była dość prosta: księży chowano w starych szatach liturgicznych wyłączonych już z posługi w czasie Mszy Świętej. Zresztą było to zgodne z zaleceniami soborów regulujących przepisy związane z paramentyką kościelną. Szaty grobowe mogły być kompletowane z różnych zestawów, co potwierdzają pochówki księży pijarów z krypty pod prezbiterium w kościele pw. Imienia Najświętszej Marii Panny w Szczuczynie (Dudziński *et al.* 2017, 125, 128–130, 132–134, 138, 142–144, 146; Grupa 2019, 177, 178) oraz pochówek bp. Józefa Tadeusza Kierskiego z krypty biskupów przemyskich w kościele katedralnym pw. św. Jana Chrzyciela i Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny (Drażkowska 2014, 108, 438).

Niestety o innych fragmentach tkanin nie można podać aż tylu informacji, ponieważ odzież częściowo

była wykonana z tkanin lnianych i wełnianych, które uległy całkowitemu rozkładowi, a pozostały tylko od nich jedwabne ozdoby. Najczytelniejszy element to wspomniany powyżej pas kontuszowy (Ryc. 10) będący elementem stroju polskiego. Noszono go na żupanie lub kontuszu. Jednak tych szat nie znaleziono. Pas nie ma sygnatury, ale układ ornamentów w półkach i głowach wskazuje na warsztat Bescha działający w Gdańsku w latach 1770–1790 (Żelawska 1962, 3; Kałamajska-Saeed 1987, 42, 43). W odróżnieniu od innych pasów polskich ornament w głowach pasów z tego warsztatu stanowił widok przedzielonego pionową listwą okna, ozdobionego od góry lambrekinowo udrapowaną firanką. W świetle okna umieszczano na parapecie dwa wazony z bukietami kwiatów (Grupa 2018, 36).

Unikatowym znaleziskiem są fragmenty płaszcza (kapy) uszytego z jedwabnej tkaniny zwanej lamą. Architektura tkanin tego typu nie jest zbyt

Ryc. 16. Piaseczno, gm. Gniew, woj. pomorskie. Kolumna boczna ornatu z wzorem kwiatowym podkreślonym metalową nicią. W czerwonej obwódce fragment cerowania (fot. D. Grupa)

Fig. 16. Piaseczno, Gniew commune, pomorskie voivodeship. Side part of a chasuble with a floral pattern accentuated with metal thread. In the red rim, a fragment of darning (photo by D. Grupa)

skomplikowana. W tkaninach znalezionych w Polsce odnotowano splot płócienny 1/1 w typie rypsu (Grupa *et al.* 2014, 180). Na każdym lub co drugim szerokim wątku umieszczano węższy metalowy pasek. Tkanina sama w sobie należała do najdroższych tkanin sprowadzanych do Polski. Ale w tym przypadku była tylko tłem dla koronek z metalowych nici, które pokrywały całą powierzchnię przedniej części ubioru (Ryc. 11). Układ był następujący: koronka klockowa o szer. 1,1 cm, kolejna koronka o szer. 2,4 cm oraz taśma o szer. 0,8 cm i w takiej kolejności powtórzono układ jeszcze trzykrotnie. Wszystkie koronki i galony przeszycyto jedwabną nicią, obecnie w ciemnobrązowym kolorze, podkreślając tym kontury ornamentów roślinnych. Wzdłuż wąskich galonów wyszyto mniej więcej co 0,9 cm ciemnobrązowe kulki, które wyznaczały granice poszczególnych sektorów kompozycji. Dodatkowym uzupełnieniem były kulki haftowane nicią w kolorze tła. Były one przynajmniej o połowę mniejsze niż brązowe i występowały równomiernie rozłożone na całej przestrzeni koronek klockowych (Grupa 2018, 37).

Układ takiego ozdabiania sukni znany jest z obrazu francuskiego malarza Pierra Mignarda, który zewnętrzną część sukni Marii Teresy (zm. 1683 roku, pierwsza żona Ludwika XIV) oddał z wszystkimi drobnymi szczegółami, a koronki naszyte pionowo pokrywały całą jej powierzchnię. Należy przyjąć, że schemat takiego ozdabiania odzieży znany był w drugiej połowie XVII wieku, jednak ani na podstawie analizy tkaniny, ani koronek nie można ustalić, czy odzież ta trafiła do krypty z pochówkiem z końcem XVII, czy w XVIII wieku. Oczywiście w żaden sposób nie można określić, kogo pochowano w tak luksusowej odzieży. Mogła to być zarówno kobieta, jak i mógł to być mężczyzna. Na jednym egzemplarzu odzieży grobowej z Piaseczna znajduje się więcej metrów koronek wykonanych z nici z metalowym oplotem niż wszystkich razem wziętych, znalezionych do tej pory na stanowiskach z obszaru Polski (Grupa, Drązkowska 2014, 326–332; Grupa *et al.* 2015a, 57–62; Grupa 2016, 180–188; 2018, 37).

Poza tkaninami odnaleziono również relikty wianków i sztucznych kwiatów. Ich konstrukcja oparta była w większości na metalowych obręczach pokrytych zielonym nalotem, pochodzącym ze zmian korozyjnych, zachodzących w stopie metalu z dużą domieszką miedzi.

■ PODSUMOWANIE

Zestaw tkanin wykorzystany na grobowe szaty liturgiczne jest bardzo różnorodny i nie przypomina typowych kompletów. Przede wszystkim należy podkreślić, że żadna z tych tkanin nie przypomina kościelnych. W Piasecznie wykorzystano nie tylko adamaszki (Ryc. 14) czy aksamity, ale także grube tkaniny, tzw. tapicer-skie, z wielokolorowymi ornamentami geometryczno-roślinnymi (Ryc. 15). Część ornamentów podkreślano wprowadzeniem metalowych nici, które zdecydowanie podnosiły wartość nabywanej tkaniny (Ryc. 16). Do tego należy dodać różnego rodzaju pasamony, którymi obszywano krawędzie szat. Były one różnej jakości. Niektóre z nich do dnia dzisiejszego zachowały złoty lub srebrny połysk, inne pokryły się zielonym nalotem produktów korozji miedzi. Miedź była podstawą stopu w metalowym oplocie do produkcji tzw. pasmanterii fałszywej. Czasami to tylko zielone negatywy na tkaninach są informacją na temat rodzaju pasmanterii użytej do ozdobienia szaty (Grupa 2010, 91–94; 2014, 18).

Już przy wstępnej analizie tkanin uznano, że są one zdecydowanie droższe od tkanin używanych na ornaty grobowe w Gniewie oraz Szczuczynie. Być może wynikało to z faktu funkcjonowania w Piasecznie Sanktuarium Maryjnego znanego z cudów. Wierni odwiedzający ten przybytek musieli być w ramach

dziękczynienia zdecydowanie hojniejsi niż w przypadku kościoła oddalonego o 6 km w królewskim mieście. Do wot darowanych kościołom należały także tkaniny, które w przypadku Sanktuarium były niezwykle cenne. Należy domniemywać, że dla zmarłych piaseckich kapłanów przygotowywano ubiory grobowe z darowanych tkanin do kościoła. Dlatego tak duża jest ich różnorodność.

Do kościołów jako dary trafiały żupany, delie, kontusze i damskie suknie uszyte z jedwabów lub tkanin wełnianych (Grupa 2019, 172, 173). W ornatach trudno jest stwierdzić, z jakiej odzieży pochodziły, ponieważ w większości z tych samych tkanin sztyto zarówno odzież męską, damską, dziecięcą, jak i liturgiczną. Czasami zszywano ją z wielu fragmentów, co także jest uchwytne w piaseckich tkaninach. Niektóre elementy szaty sztyto z mocno już przechodzonych i zniszczonych tkanin, co czytelne jest w ich naprawach – cerowanie (Ryc. 16), podszywanie łat. Naprawy te nie były widoczne przy wystawianiu zmarłego księdza na marach. Po pierwsze można było tak udrapować tkaninę, że chowano cery w jej fałdach. Poza tym przy świetle świec pewne elementy były zupełnie nieczytelne. Należy sobie zdać sprawę, że każdy ornat, manipularz obszyty był najczęściej galonem, który zawierał metalowe nici w złotym lub srebrnym kolorze. To w blasku świec (i to zależało też od liczby umieszczonych wokół katafalku: 4, 6, a może 30 szt.) elementy te były najbardziej czytelne, a zacerowane

dziury nie były najprawdopodobniej zauważane przez uczestników ceremonii pogrzebowej. Całość pochówku prezentowała się bogato i okazałe. Wykorzystanie tkanin jedwabnych w ceremonii pogrzebowej absolutnie to gwarantowało (Grupa 2005, 35; Grupa *et al.* 2014, 18–19; Dudziński *et al.* 2015, 77–81; Grupa, Łukaszewicz 2019, 139–152).

Do wyjątkowo cennych należały także tkaniny ze świeckich ubiorów grobowych pozyskanych z krypty. Pasy kontuszowe do grobów trafiały zazwyczaj w bardzo ograniczonej formie. Przycinano je do 1/2 lub 1/3 szerokości, były cerowane, większe dziury podszywane (Grupa 2019, 166–173). Pas z Piaseczna nosił ślady zużycia (szczególnie w dużym zakresie była wytarta warstwa złota na metalowym oplocie, ślady odczytane w analizach mikroskopowych), jednak do grobu trafił w całej swej szerokości i długości, co należało do rzadkości w tej kategorii zabytków (Miazga *et al.* – w druku). Płaszcz z lamy z naszytymi koronkami wymaga osobnych studiów, ponieważ jest osobliwym przypadkiem wśród archeologicznych tekstyliów znalezionych na terenie Polski.

Badania w Piasecznie pokazują, jak w szerokim zakresie badania archeologiczne mogą się przyczynić do napisania nowych kart historii małych miejscowości znanych owszem z Sanktuarium, ale zupełnie nieznanymi z wydarzeń z przeszłości, ich roli i miejsca w życiu codziennym i kulcie religijnym społeczeństwa Rzeczypospolitej.

Bibliografia

- Drażkowska A. 2014. *Odzież i insygnia grobowe biskupów przemyskich obrządku łacińskiego*. Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.
- Dudziński T., Grupa M., Grupa D., Krajewska M., Majorek M., Nowak M., Nowak S., Przymorska-Sztuczka M., Wojciechowska A. 2015. *Tajemnice szczuczynskich krypt 3*. Grajewo: Towarzystwo Przyjaciół 9 PSK w Grajewie, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu.
- Dudziński T., Grupa M., Nowosad W. 2017. *Tajemnice szczuczynskich krypt 4*. Grajewo: Towarzystwo Przyjaciół 9 PSK w Grajewie, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu.
- Dudziński T., Krajewska M., Grupa M. 2013. *Krypty kościoła p.w. Imienia NMP w Szczuczynie źródłem do badań historycznych*. W: T. Dudziński, M. Grupa (red.), *Tajemnice szczuczynskich krypt 1*. Grajewo: Towarzystwo Przyjaciół 9 PSK w Grajewie, Grajewska Izba Historyczna w Grajewie, 9–20.
- Grupa D. 2015. Silk liturgical garments from priests' graves, excavated in St. Nicolas parish church in Gniew. W: K. Grömer, F. Pritchard (eds.), *Aspects of the design, production and use of textiles and clothing from the Bronze Age to the Early Modern Era: NESAT XII. The North European Symposium for Archaeological Textiles, 21st–24th May 2014 in Hallstatt, Austria (= Archaeolingua 33)*. Budapest: Archaeological Alapítvány, 193–199.
- Grupa D. 2018. Pochówki księży w kościele pw. św. Mikołaja w Gniewie – badania archeologiczne 2014 r. W: M. Fudziński (red.), *II i III Pomorska Sesja Sprawozdawcza za rok 2012 i 2014*. Gdańsk: Muzeum Archeologiczne w Gdańsku, Instytut Archeologii Uniwersytetu Łódzkiego, 217–224.
- Grupa D. 2019. Laying waste in Archaeological sites. The problems of damage to historical sacred objects as a result of human activity. *Fasciculi Archaeologiae Historicae* 32, 89–199.
- Grupa M. 2005. *Ubiór mieszczan i szlachty z XVI–XVIII wieku z kościoła p.w. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny w Toruniu*. Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.
- Grupa M. 2007. Konserwacja jedwabnych tkanin i rekonstrukcja szat. *Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego*

- i Etnograficznego w Łodzi, Seria Numizmatyczna i Konserwatorska* 13, 207–218.
- Grupa M. 2010. Liturgical vestments from Warsaw and Końskowola. *Fasciculi Archaeologiae Historicae. From Studies into Ancient Textiles and Clothing* 23, 91–96.
- Grupa M. 2012. Pochówki w krypcie grobowej kościoła p.w. Imienia NMP w Szczuczynie jako źródło do lokalnych badań kostiumologicznych. W: T. Dudziński (red.), *Pozarchiwalne materiały źródłowe do dziejów powiatu szczuczynskiego w XIX wieku, materiały z konferencji popularno-naukowej, Grajewo, 14 IV 2012 r.* Grajewo: Towarzystwo Przyjaciół 9 PSK, 109–125.
- Grupa M. 2014. Zabytki tekstylne ze Śliwic. *Zeszyty Chojnickie* 30, 15–24.
- Grupa M. 2016. Koronki i wstążki – moda czy prestiż? W: E. Wólkiewicz, M. Saczyńska, M. R. Pauk (red.), *Habitus facit hominem. Społeczne funkcje ubioru w średniowieczu i w epoce nowożytnej.* Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk, 179–190.
- Grupa M. 2018. Kultura materialna w świetle badań archeologicznych w sanktuarium w Piasecznie. W: W. Pikor (red.), *Kultura materialna i duchowa sanktuarium w Piasecznie.* Pelplin: Wydawnictwo Bernardinum, 33–43.
- Grupa M. 2019. Not only socks were darned – secondary textile usage as a source of material culture studies. *Fasciculi Archaeologiae Historicae* 32, 165–187.
- Grupa M., Drązkowska A. 2014. Kilka uwag na temat koronek klockowych z odzieży grobowej. W: M. Bis, W. Bis (red.), *Rzeczy i ludzie. Kultura materialna w późnym średniowieczu i w okresie nowożytnym.* Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk, 325–334.
- Grupa M., Grupa D., Kozłowski T., Krajewska M., Majorek M., Nowak M., Nowak S., Przymorska-Sztuczka M., Wojciechowska A., Dudziński T. 2014. *Tajemnice szczuczynskich krypt* 2. Grajewo: Towarzystwo Przyjaciół 9 PSK, Uniwersytet Mikołaja Kopernika.
- Grupa M., Grupa D., Majorek M. 2014. Selected silk coffin upholstery from 17th and 18th centuries on Polish lands, Wybrane jedwabne obicia trumien z XVII i XVIII wieku na ziemiach polskich. *Sprawozdania Archeologiczne* 66, 165–182.
- Grupa M., Kozłowski T., Jankauskas R., Grupa D., Krajewska M., Krakowska S., Majorek M., Mosiejczyk J., Nowak M., Nowak S., Przymorska-Sztuczka M., Wojciechowska A. 2015a. *Secrets of the crypt in St. Ann chapel. Tajemnice krypty w kaplicy św. Anny.* Gniew: Stowarzyszenie Centrum Aktywnych Gniew.
- Grupa M., Kozłowski T., Krajewska M., Grupa D., Janowska N., Jarzęcki K., Kurzawa D., Mucha N., Nowak M., Nowak S., Przymorska-Sztuczka M., Słomczewska M., Wojciechowska A., Majorek M. 2015b. *History of St. Oswald church in Płonkowo, Historia kościoła św. Oswalda w Płonkowie*, t. 1, Płonkowo.
- Grupa M., Łukaszewicz J. W. 2019. Silk band and metal appliqués of a child bonnet from the northern crypt of the parish church in Gniew. Jedwabna wstążka i metalowe aplikacje z dziecięcego czepka z krypty północnej kościoła parafialnego w Gniewie. *Annalecta Archaeologica Ressonvicensia* 14, 137–153.
- Kałamajska-Saeed M. 1987. *Polskie pasy kontuszowe.* Warszawa: Krajowa Agencja Wydawnicza.
- Kozłowski T., Grupa M. 2019. Cognitive values of ossuaries from the cemetery and the church of St. Nicolas in Gniew. *Fasciculi Archaeologiae Historicae* 32, 33–51.
- Majorek M., Grupa M. 2014. Kościół p.w. św. Konstancji i św. Mikołaja w Gniewkowie w świetle badań archeologicznych. W: T. Łaszkiwicz (red.), *Pamięć, tradycja, trwanie: szkice z dziejów Gniewkowa i okolic.* Gniewkowo: Gmina, Polskie Towarzystwo Historyczne. Oddział w Inowrocławiu, 91–105.
- Miazga B., Grupa M., Grupa D. *Results of archaeometrical studies on kontush sash from Piaseczno (Pomorskie province, Poland)* – w druku.
- Michalik J. 2020. Analiza dewocjonalistów z kościoła pw. Narodzenia Najświętszej Maryi Panny w Piasecznie (gm. Gniew). W: P. Fudziński (red.), *IV i V Pomorska Sesja Pomorzoznawcza za lata 2016 i 2018.* Gdańsk: Muzeum Archeologiczne w Gdańsku, 247–258.
- Nowosad W. 2018. Ks. Marcján Stanisław Stojanowski, proboszcz piasecki (1640–1663) i jego dzieło. W: W. Pikor (red.), *Kultura materialna i duchowa sanktuarium w Piasecznie.* Pelplin: Wydawnictwo Bernardinum, 17–32.
- Pikor W. 2018. Snycerka biblijna w sanktuarium maryjnym w Piasecznie. W: W. Pikor (red.), *Kultura materialna i duchowa sanktuarium w Piasecznie.* Pelplin: Wydawnictwo Bernardinum, 42–62.
- Wiśniewski J. 2008. *Parafia i Sanktuarium Maryjne w Piasecznie w okresie nowożytnym (XVI–XVIII w.).* Gniew: Powiatowa i Miejska Biblioteka Publiczna im. ks. Fabiana Wierchowskiego.
- Żelewska M. 1962. *Pasy polskie gdańskiej produkcji. Katalog wystawy.* Gdańsk: Muzeum Pomorskie.

Summary

Tomasz Dudziński, Dawid Grupa, Małgorzata Grupa, Marcin Nowak

Research in the crypt under the chancel of the Church of the Nativity of the Blessed Virgin Mary in Piaseczno, Gniew commune, Pomorskie Voivodeship

In 2016, archaeological research was carried out in the crypt under the chancel of the Church of the Nativity of the Blessed Virgin Mary in Piaseczno. After removing the stone slab at the meeting point between the nave and the chancel, the entrance to the crypt was uncovered.

In front of the entrance there was a very large coffin lid painted yellow with the date 1808 and initials X D A. To the right there was a chest with a lot of mixed fabrics and bone remains. In order to be able to assess the situation in the crypt, the chest was brought outside. Only then was it possible to see the broken fragments of coffins (some of them were piled up against the north wall), and the remains and equipment were trampled into the earthen floor. It was initially estimated that the original level of the earthen floor could be about 30-40 cm lower. In fact, the thickness of the layers with the mixed coffin material was approximately 50 cm. The biggest levelling took place before placing the last coffin, which was impossible to fit in its entirety. After exploring the contents of the crypt, the level of the earthen floor rising after the destruction of the burials was clearly visible on the walls.

The most numerous group of finds were silk fabrics. While exploring the layers, it was noticed that some of the fabrics were fragments of liturgical robes made of the most expensive fabrics imported to Poland in the 17th and 18th centuries. It was even surmised that the crypt was used exclusively for the burial of the clergy. The situation changed when children's coffins and fragments of a kontush belt, relics of garlands and silk fabric with bobbin lace sewn on the entire surface made of metal thread, which was originally golden in colour, were

discovered. In addition, metal coffin fittings, devotional items made of wood and metal were excavated. Under the ventilation hole there was a large pile of rubbish, collected there for at least 200 years.

After the conservation of textile material, the relics of seven chasubles, eight stoles and three maniples, as well as five fragments that could belong to both the stoles and maniples, were distinguished. If there were 7 pieces of chasubles, there should be 7 maniples and stoles each. In the material 16 of these elements were distinguished, so at least 8 priests should be buried in the crypt. Unfortunately, the lack of written sources does not allow for verification of these data. The next step was to divide these fabrics into plain (2 pieces) and ornamental (14 pieces). Fabrics with an ornament were divided into geometric (3 pieces) or plant ornaments (11 pieces). If the ornament was mixed geometrical and plant, it was qualified as a plant ornament.

Fabrics from secular funeral clothing found in the crypt were also extremely valuable. Kontush belts were usually placed in the graves in a very limited form. They were cut to 1/2 or 1/3 width, they were darned, bigger holes were sewn. The belt from Piaseczno had traces of wear and tear (especially the golden layer on the metal braid was worn out, the traces were read in microscopic analyses), but it was placed in the grave in its entire width and length, which is rare in this category of finds. A llama coat with laces requires separate studies, as it is a unique case among archaeological textiles found in Poland, and the lace pattern resembles the pattern of decorating certain dresses in the 17th century, which can be seen on the dress of Maria Theresa, the first wife of Louis XIV.

Research in Piaseczno shows that archaeological research can widely contribute to the writing of new pages on the history of small towns, which are known e.g. for a sanctuary, but are completely unknown for past events, their role and place in everyday life and religious cult of the Polish society.

■